

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕНЬ

У статті розкрито трактування поняття «мотивація досягнень» у психологічних дослідженнях. Наведено підходи науковців щодо визначення основних структурних компонентів мотивації досягнення, подано їх характеристику в концепті психоаналітичної, гуманістичної і соціокогнітивної традиції. Визначено основні фактори мотивації досягнення у педагогів, а саме: прагнення досягти високих результатів (успіхів); прагнення робити все якомога краще; вибір складних завдань і бажання їх виконати; прагнення удосконалювати себе у своїй майстерності. Акцентовано увагу на зовнішній і внутрішній мотивації досягнення суб'єктів професійної і навчальної діяльності.

Ключові слова: мотив, мотивація досягнень, уникнення невдач, успіх, діяльність, особистість, успішність.

Постановка проблеми. Успіх особистості в різних сферах діяльності великою мірою визначається індивідуально-особистісними чинниками (наявністю відповідних здібностей) та внутрішнім спонуканням до якомога кращого виконання роботи та досягнення високих результатів (мотивацією досягнення). Природа мотивації досягнень, її компоненти свідчать про те, що вона часто стає визначальною в успішності виконання суб'єктами праці професійної діяльності, і обумовлює успішність реалізації професійних домагань особистості. Саме тому вивчення особливостей мотивації досягнення, зокрема її компонентів, є важливим завданням сучасної наукової практики.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідженням мотивації досягнень займалися зарубіжні (Д. Аткинсон, А. Бандура, Б. Вайнер, К. Двек, А. Маслоу, Д. Макклелланд, Г. Мюррей, Н. Фізер, Е. Фромм, Ф. Хайдер, Х. Хакхаузен, Ф. Хоппе) та вітчизняні (М.В. Буянова, Е.В. Воробйова, Т.О. Гордєєва, С.С. Занюк, Е.Б. Кузнецова) вчені.

Мета статті – теоретичний аналіз феномену мотивації досягнення.

Виклад основного матеріалу. У контексті досліджуваної проблеми необхідно виходити із того, що мотив (від лат. *motus* – рух) є спонуканням до дії (своєрідною спонукальною причиною дій і вчинків людини), відповідно мотивація має витлумачуватися як система спонукань (сукупність стійких мотивів), що визначає спрямованість активності людини [9, с. 127]. Отже, мотивація досягнень є одним із різновидів мотивації діяльності, що пов'язаний з потребою індивіда в досягненні успіхів чи уникненні невдач, прагненні до успіху в різних видах діяльності. Уточнення сутності терміну «мотивація досягнень» потребує глибокого аналізу основних структурних компонентів мотивації досягнення.

Термін «мотивація досягнень» був запропонований Генрі Мюрреєм у книзі «Дослідження особистості» у 1938 році [8]. Учений виділив двадцять основних потреб особистості, куди входив і даний феномен, та визначив мотивацію досягнення як стійку потребу в одержанні результату в діяльності, прагнення до знищення перешкод, активізації внутрішніх ресурсів, спонукання виконувати роботу краще, ніж це було раніше.

Важливу роль у дослідженні мотивації досягнення відіграв Ф. Хоппе, який стояв у витоків дослідження феномену мотивації досягнень запропонувавши поняття «я-рівень» [2, с. 12]. Вчений витлумачував «я-рівень» як високий рівень домагань індивіда, утримання його свідомості на вищому рівні за допомогою особистісного стандарту досягнень (пізніше дане поняття стало трактуватися саме як мотивація досягнень).

У 50-х роках ХХ ст. вагоме значення мали дослідження Г. Мюррея (розробив «Тематичний апперцептивний тест») та Д. Макклелланда (доповнив методику та переробив її на таку, що може вимірювати мотиви особистості) [5]. Д. Макклелланд стверджував, що індивід прагне добитися певних результатів та діяти краще не лише задля отримання винагороди чи схвалення, а й задля того, щоб просто підвищити рівень вправності в обраній діяльності. Вирішальне значення в даному випадку мала саме мотивація досягнень (вона пояснювалася через співвідношення з чинниками рівня якості виконуваної роботи).

Значний внесок у дослідження мотивації досягнень зробили представники психоаналітичної школи та гуманістичної психології. Особливості мотивації досягнень аналізував у своїх працях А. Адлер, який наголошував, що мотивація досягнень може бути присутня в особистості одразу на двох рівнях ієрархії потреб (у контексті теорії мотивації, на четвертому рівні, де головною виступає самоповага та

повага інших, та п'ятому рівні – де центральною потребою є самореалізація). Необхідно враховувати, що потреба в повазі самого себе формується через наявність певних досягнень та успіхів, де важливим чинником є впевненість у власних силах, в той час, як потреба в повазі інших людей формується через прагнення до визнання.

У контексті зазначеного варто звернути увагу на творчий доробок Е. Фромма, який зокрема зазначав, що екзистенційні потреби особистості в самоідентичності, наявності конкретної системи цінностей, тісно переплітаються з поняттям мотивації досягнення [2, с. 21]. Важливим при цьому є той факт, що дані потреби у людини, яка не має відхилень, будуть задовольнятися продуктивними шляхами: постановкою раціональних цілей, творчістю чи прийняттям на себе відповідальності.

У межах соціокогнітивного підходу К. Двек розглядав в якості чинника мотивації досягнень імпліцитні теорії інтелекту. Він говорив про те, що результат діяльності визначається кількістю докладених людиною зусиль, при цьому здібності для виконання певної діяльності можна міняти. Так у індивідів, які спрямовані на успіх, буде формуватися прибуткова модель досягнень. У даному контексті визначальним буде не прагнення до самоствердження, а намагання підвищити рівень власної компетентності.

Зауважимо, що таке концептуальне бачення досліджуваного феномену мало не тільки прихильників. Противники даної теорії у якості основного контраргументу доводили, що здібності змінювати не можна, а результат діяльності визначається кількістю докладених зусиль. Варто наголосити, що відносно предикторів мотивації досягнень між науковцями не було єдиної думки. Вчені вбачали предиктором мотивації досягнень відчуття контролю, який не обов'язково буває зовнішнім (він часто є частиною особистісних рис індивіда). Наявність контролю внутрішнього є стимулом для формування мотивації досягнень [3; 4].

Чимало сперечань між науковцями точилося із приводу питання виникнення та формування в людини мотивації досягнення. Очевидно, що наявність діяльності, яка спрямована на досягнення, є філогенетичним надбанням особистості (бо вона визначається прийняттям на себе зобов'язань, що діяльність буде відповідати певним стандартам якості, та буде оцінена особистістю після закінчення її виконання). Однак, на думку Х. Хекхаузена [8] це не заперечує того факту, що формуванню саме такого типу мотивації сприяли тривалі еволюційні зміни.

Натомість Д. Макклелланд [7] відзначав, що на формування мотивації досягнень можуть впливати різні чинники, зокрема зовнішні, до яких належить сформованість даного типу мотивації батьками ще в малому віці. Зокрема Д. Макклелланд припустив, спираючись на власні дослідження, що в різних культурах зовнішні чинники, такі як заохочення особистісних досягнень на противагу колективним, в деяких випадках є превалюючими, саме тому розвиток економіки в таких країнах відбувається швидше, аніж там, де заохочуються колективні досягнення.

Поряд із Д. Макклелландом, дослідженням мотивації досягнення займався Д. Аткинсон, який висунув припущення, що даний феномен означає постановку особистістю собі цілей, що мають середній рівень складності та є послідовними, задля досягнення певної мети [12; 13]. На увагу заслуговує те, що Д. Аткинсон досліджував особливості мотивації досягнення, виходячи з того, що це поняття вміщує в себе прагнення до досягнення успіху та уникнення невдач.

Д. Аткинсон вважав, що це протилежні, тобто полярні показники (якщо особистість має високий рівень мотивації досягнення, то вона буде мати низький рівень спрямованості на уникнення невдач і навпаки). Адже тенденція до успіху спонукає індивіда виконувати певні дії, що, як він вважає, стануть причиною досягнення успіху. Це відбувається завдяки чинникам: особистісним (потреба в досягненні) та ситуативним (наявність суб'єктивної вірогідності досягнення успіху чи цінність успіху в конкретному випадку). Уникнення невдач проявляється у відмові від виконання тих дій, що, на думку індивіда, можуть привести до невдачі в певній справі. Даний феномен також породжується двома типами чинників: особистісними та ситуативними (очікування невдачі чи її суб'єктивної вірогідності). Отже, можна зробити висновок, що Д. Аткинсон спирався на думку, що людина може одночасно мати два мотиви, а в момент виникнення кризової ситуації між ними буде відбуватися взаємодія.

В контексті нашого дослідження звертаємо увагу на значущу роль формули визначення актуальної мотиваційної тенденції поведінки особистості (формула «АМТП»), що була виведена Д. Аткинсоном [10; 11]. Так, на думку Д. Аткинсона якщо відомі діючий мотив, ймовірність досягнення успіху в даній ситуації, привабливість успіху, то можна визначити актуальну мотиваційну тенденцію поведінки особистості. Формула Д. Аткинсона має наступний вигляд: $Tr = (Ms - Mf) \times Ps \times Is$ (де: Tr – формула актуальної мотиваційної тенденції поведінки особистості; Ms – домінуючий мотив (мотив прагнення до успіху); Mf – мотив неуспіху; Is – суб'єктивна цінність успіху (неуспіху); Ps – ймовірність досягнення успіху (невдачі)).

Для глибини наукового аналізу феномену мотивації досягнення важливо розрізняти мотивацію зовнішню та внутрішню. Внутрішня мотивація детально розглядалася в працях Ф. Хайдера та А. Бандури [12, с. 162]. Саме вона стимулює діяльність, що спродукована людиною, визначається її прагненнями,

індивідуально-особистісними рисами тощо. Вдосконалення теорії Д. Аткинсона зробив Н. Фізер, який ввів у науковий обіг поняття мотивації зовнішньої.

Н. Фізер вважав, що загальний результат діяльності, що виконується, залежить від суми тенденцій уникнення невдач, прагнення успіху і саме зовнішньої мотивації до виконання певної діяльності. З цього приводу Б. Вайнер цілком слушно зауважує, що в даному контексті мають значення не тільки наслідки виконуваної діяльності, а й те, яким чином особистість пояснює дану діяльність.

Слід розуміти важливість наукової позиції Б. Вайнера (автора так званого атрибуційного підходу) стосовно того, що уникнення невдач та прагнення до успіху буде визначатися тим, як людина раніше трактувала власні вчинки, який мала життєвий досвід у даній сфері. На особливу увагу заслуговують наведені вченим параметри, за якими люди визначають успіхи та невдачі в діяльності, зокрема: наявність внутрішніх чи зовнішніх стимулів до саме такої поведінки; рівень стабільності цих стимулів.

На думку Л. М. Грень [4], мова йде про те, чи можна поміняти те, що буде впливати на успішність чи неуспішність діяльності. Це має суттєве значення, адже саме у зв'язку з цим люди прагнуть уникати ситуацій, коли стимули трактуються як стабільні і призводять до невдач (наприклад, відсутність здібностей). Нестабільні ж причини не створюють перешкод для виконання діяльності. На доповнення цієї думки, С. С. Занок [6] відзначає, що особистості з сильними мотивами до досягнення успіху будуть визначатися наполегливістю, схильністю до формулювання далекоглядних цілей. Для них буде важливо досягти успіху після докладання ряду зусиль. Індивіди, в яких переважає тенденція на уникнення невдач, будуть прагнути до отримання легких завдань, коли вони гарантовано будуть мати високі досягнення, чи навпаки, занадто важкі, щоб можна було виправдати свою невдачу не власною неспроможністю, а складністю наявного завдання.

Зазначимо, що не менш активно сьогодні відбувається вивчення питання співвідношення мотивації досягнення та успішності в навчанні (в школі чи вищому навчальному закладі). Серед науковців переважає думка, що передбачити успішність в навчанні можна за допомогою визначення вірогідної складності конкретного завдання для індивіда [13]. Так у групах, де успішність є однорідною, студенти матимуть середній рівень прагнення до успіху. Такий колектив є не дуже сприятливим для студентів, які мають високий рівень мотивації досягнення. У групах з різним рівнем успішності та направленості більша вірогідність розвитку мотивації досягнення чи спрямованості на уникнення невдач. При цьому, на думку науковців, варто враховувати, що додаткове мотивування певних категорій осіб буде покращувати рівень успішності. Можна сказати, що суб'єкти професійної і навчальної діяльності з високим рівнем мотивації досягнення успіху краще виконують завдання високої складності, схильні до нестандартних підходів та нетипового вирішення поставлених завдань. Для тих, хто має мотивацію на уникнення невдач, краще використовувати професійні задачі та навчальні завдання з наявними послідовними кроками виконання.

Отже, до основних факторів, що визначають наявність у студентів і педагогів сильної мотивації досягнення, відносять: прагнення досягти високих результатів (успіхів); прагнення робити все якомога краще; вибір складних завдань і бажання їх виконати; прагнення вдосконалити себе у своїй майстерності [1]. Слід також враховувати, що різні типи мотивації у суб'єктів професійної і навчальної діяльності будуть позначатися неоднаково на їх успішності.

Саме тому важливо розрізнити внутрішню та зовнішню мотивацію досягнень, адже внутрішньо мотивовані суб'єкти діяльності прагнуть отримувати вищі результати, ніж особистості з мотивацією зовнішньою. При цьому, їх мотивація не є стабільною. Вона може змінюватися чи взагалі зникати [12]. Суб'єкти з внутрішньою мотивацією досягнень використовують стратегії, що допомагають обробляти більшу кількість інформації. Вони обирають помірно складні завдання в навчальній і професійній сфері. Індивіди з мотивацією зовнішньою віддають перевагу великій кількості легких завдань.

Висновки. Аналіз вітчизняних і зарубіжних досліджень свідчить про наявність різних підходів до трактування суті феномену мотивації досягнень. Більшість дослідників стверджують, що мотивація досягнень визначається в потребі індивіда досягати успіху в певному виді діяльності. Мотивація досягнення може бути зовнішньою чи внутрішньою, вона має досліджуватися як предиктор успішності професійної діяльності, адже саме від переважаючої направленості та типу мотивації індивідів залежить рівень успішності виконуваної діяльності.

Використані джерела

1. Бакурадзе А. Б. Мотивация труда педагогов / А. Б. Бакурадзе. – М. : Сентябрь, 2005. – 192 с.
2. Виндекер О. С. Психология мотивационных различий / О. С. Виндекер. – Екатеринбург : Издательство Уральского университета, 2013. – 63 с.
3. Гордеева Т. О. Психология мотивации достижения / Т. О. Гордеева. – М. : Смысл; Академия, 2006. – 336 с.
4. Грень Л. М. Развитие мотивационной сферы студентов как основа достижения успеха в будущей профессиональной деятельности / Л. М. Грень // Проблемы инженерно-педагогической освіти. – 2010. – № 28-29. –

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.uipa.edu.ua/library/Left_menu/Zbirnuk/28-29/10glmfpa.pdf
5. Макклелланд Д. Мотивация человека / Д. Макклелланд. – СПб. : Питер, 2007. – 627 с.
 6. Прядко Н. О. Мотивація досягнення як детермінанта успіху в професійній діяльності особистості / Н. О. Прядко // Вісник. Серія: Педагогічні науки. – 2015. – № 127. – С. 177-180. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1574
 7. Свистун В. І. Мотивація досягнень як важливий чинник успіху в управлінській діяльності / В. І. Свистун // На допомогу керівнику ПТНЗ: наук-метод. зб. – 2011. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : – <http://www.ipto.kiev.ua>
 8. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен. – М. : Смысл, 2003. – 860 с.
 9. Щербаківа І. М. Психологія праці : теоретичні і методологічні основи наукових досліджень: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І. М. Щербаківа. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – 144 с.
 10. Atkinson J. W. An introduction to motivation Princeton / J. W. Atkinson. – N.J.: Van Nostrand, 1964. – 335 p.
 11. Atkinson J. W. Motivational determinants of risk-taking behavior / J. W. Atkinson // Psychological Review. – 1957. – № 64. – P. 359-373.
 12. Kulwinder S. Study of Achievement Motivation in Relation to Academic Achievement of Students / S. Kulwinder // International Journal of Educational Planning & Administration. – 2011. – № 1 (2). – P. 161-171.
 13. Maehr M. L. Atkinson's Theory of Achievement Motivation: First Step toward a Theory of Academic Motivation / M. L. Maehr, D. D. Sjogren. Review of Educational Research. // Science and Mathematics Education. – № 41 (2). – P. 143-161. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1169490>

Shcherbakova I., Pantiukh M.

THEORETICAL PRINCIPLES OF RESEARCH ACHIEVEMENT'S MOTIVATION

The article is devoted to the theoretical analysis of research of achievement motivation. The paper deals with the interpretation of the concept «achievement's motivation» in psychological researches. It is determined that achievement's motivation is one of the varieties of motivating activities related to the needs of the individual in achieving success or avoidance of failures, aspiration to success in different types of activity. The nature of achievement's motivation, its components is crucial in success of implementation of labour of professional activity, and determines the progress of realization of professional solicitations of personality.

In the article are analyzed researchers' main approaches to identify key structural components of achievement's motivation, given their characteristics in the concept of psychoanalytic, humanistic and sociocognitive tradition. The main attention is paid to the study of external and internal achievement's motivation, in particular of subjects of professional and educational activities. There is presented the formula determining the actual motivational tendencies of personality that was derived by D. Atkinson.

Based on the analysis of scientific literature it is proved that the motivation to succeed induces the individual to do certain actions that, as he believes, will become reason of achievement the success. This is due to factors: personal (the need for achievement) and situational (the presence of subjective probability to achieve success or its value of success in a certain case). Avoidance of failures is manifested in the refusal to do the actions that, according to the individual, can lead to failure in a particular case. It was identified the main factors of achievement's motivation of teachers, namely the desire to achieve high results (success); aspiration to do everything as good as possible; the choice of difficult tasks and the desire to solve them; aspiration to improve itself in the mastery. It was found that the subjects of professional and educational activities with a high level of achievement's motivation can better solve tasks of high complication and they are apt to non-standard approaches in their activity and unusual solution of the put tasks.

Key words: *motive, achievement's motivation, avoidance of failures, success, activity, personality, progress.*

Стаття надійшла до редакції 15.03.2017 р.